

Η Συμφωνία της Βάρκιζας: μια υπονομευμένη συνθήκη ειρήνης. Οι απόρρητες και εμφανείς προθέσεις (Μέρος 1ο)

του Μιχάλη Λυμπεράτου

Η συμφωνία που υπεγράφη στο αττικό θέρετρο της Βάρκιζας, στις 12 Φεβρουαρίου 1945, ήρθε υποτίθεται να δημιουργήσει το πλαίσιο μιας πολιτικής και θεσμικής λειτουργίας που θα ομαλοποιούσε την πολιτική ζωή και θα καθιστούσε δυνατή τη συνταγματική τύπου εξασφάλιση των πολιτικών λειτουργιών στη χώρα. Γιατί οι πάντες γνώριζαν ότι οι τομές που επέφερε η Κατοχή και η ριζική αλλαγή των πολιτικών συσχετισμών που συντελέστηκε, όσο και η Δεκεμβριανή σύγκρουση, καθιστούσαν ανεπαρκές το προπολεμικό συνταγματικό πλαίσιο άσκησης πολιτικής. Επιπλέον, έπρεπε, τουλάχιστον για την Αριστερά, να αποσοβηθεί ο κίνδυνος να αξιοποιηθεί η ήττα του ΕΑΜ στην Αθήνα στα Δεκεμβριανά ως εφιαλτήριο για την αναπαραγωγή του συγκρουσιακού κλίματος που επικράτησε τους τελευταίους μήνες του έτους στην Ελλάδα.

Αυτή ακριβώς η πρόθεση ήταν στο κέντρο του διακαή πόθου των δύο βασικών συνιστωσών της σύγκρουσης, Βρετανών και ΕΑΜ, παρά την εντύπωση που τμήμα της εγχώριας πολιτικής τάξης σχημάτισε μετά το τέλος της σύγκρουσης: δηλαδή ότι το ΕΑΜ ηττήθηκε και η συμφωνία ήρθε απλώς να επιστεγάσει την ήττα αυτή. Γιατί παρά τους ενίοτε λεονταρισμούς, οι Βρετανοί θεωρούσαν μια συμφωνία με το ΕΑΜ ως εκ των ων ουκ άνευ.

Πράγματι, οι Βρετανοί επείγονταν για την επίτευξη μιας συμφωνίας. Κυρίως γιατί ο ΕΛΑΣ παρά την υποχώρηση του από την Αθήνα πολύ απέιχε από το να θεωρηθεί πλήρως ηττημένος, κατά τρόπο που θα απέτρεπε το ενδεχόμενο επανάληψης και επέκτασης της σύγκρουσης και μάλιστα εκεί που ο ΕΛΑΣ πλεονεκτούσε, δηλαδή στην ελληνική ύπαιθρο. Σε αυτήν όχι μόνο λόγω του αντάρτικου κατά των Γερμανών που προηγήθηκε είχε την εμπειρία να δίνει μάχες στη δύσβατη ορεινή χώρα αλλά μπορούσε να αξιοποιήσει και τα βαρέα όπλα που διέθετε από την απόσπαση του ιταλικού οπλισμού, το Σεπτέμβριο του 1943. Οι Βρετανοί γνώριζαν ότι το μειονέκτημα του ΕΛΑΣ στην Αθήνα ήταν αυτό στο οποίο απέδωσε την ήττα ο Σιάντος: η μάχη της Αθήνας έγινε μέσα στην πόλη, «από τετράγωνο σε τετράγωνο, από δωμάτιο σε δωμάτιο...και ο μαχητής του βουνού, ο αντάρτης, προτιμούσε τη μάχη της υπαίθρου» και στη βάση της λογικής αυτής υποτίθεται ότι δεν γνώριζε πως να δώσει τη μάχη αυτή.¹ Αντίθετα οι Βρετανοί επιστράτευαν δυνάμεις ιδίως Ινδών με εμπειρία στην καταστολή εξεγέρσεων στις χώρες της Άπω Ανατολής. Όμως αν η σύγκρουση επεκτεινόταν στην ελληνική ύπαιθρο όλα αυτά τα πλεονεκτήματα θα χάνονταν. Το ίδιο το βρετανικό στρατιωτικό Επιτελείο είχε εκτιμήσει ότι ένας πόλεμος με σκοπό την οριστική διάλυση του ΕΛΑΣ ήταν εντελώς ανέφικτος.²

Άλλωστε, ήταν η επάρκεια των δυνάμεων τους που αξιοποίησαν ιδανικά οι Βρετανοί. Γιατί οι επαρκείς ευρείες εφεδρείες δια θαλάσσης, ο υλικός ανεφοδιασμός αλλά και καλά επεξεργασμένα στρατιωτικά σχέδια για την καταστολή αυτή μέσα στην Αθήνα, ήδη από το καλοκαίρι του 1944, ήταν αυτά που καθόρισαν την εξέλιξη της σύγκρουσης.³ Το σημαντικότερο όλων ήταν ότι οι Βρετανοί είχαν σαφή επίγνωση ότι το ΕΛΑΣ δεν επρόκειτο να δώσει μια μάχη μέχρις εσχάτων γιατί δεν είχε τέτοιο πολιτικό προσανατολισμό.

Πέρα αυτού οι Βρετανοί δεν διέθεταν επαρκείς δυνάμεις να συντηρήσουν ένα μέτωπο που διασπείρονταν σε όλη τη χώρα. Στον τομέα αυτό και στο μέτρο που ο παγκόσμιος πόλεμος συνεχιζόταν οι Βρετανοί επιτελείς γνώριζαν ότι έπρεπε, όχι μόνο να αποφευχθεί η επέκταση των συγκρούσεων, αλλά και ότι ήταν απολύτως απαραίτητο να απεμπλακούν στρατιωτικές τους δυνάμεις από την Ελλάδα για να αξιοποιηθούν στα ευρωπαϊκά μέτωπα. Ο ίδιος ο Τσώρτσιλ κατά την επίσκεψη του στην Αθήνα, είχε καταστήσει σαφές στους δικούς του επιτελείς αλλά και στην κυβέρνηση Παπανδρέου ότι δεν υπήρχε καμιά δυνατότητα να αναλάβουν οι Βρετανοί δράση στην ελληνική ύπαιθρο.⁴ Το βρετανικό Επιτελείο από πολύ νωρίς είχε ζητήσει τον απεγκλωβισμό βρετανικών δυνάμεων από την Ελλάδα και σε αντικατάσταση τους την εκπαίδευση ελληνικών δυνάμεων για να αναλάβουν το βρετανικό ρόλο.⁵

Για τους λόγους αυτούς οι Βρετανοί στις μεταξύ τους στιχομυθίες δεν έκρυβαν την ανακούφιση τους για το γεγονός ότι το ΕΑΜ ζήτησε ανακωχή. Ακόμη περισσότερο τον ενθουσιασμό τους επειδή το ΕΑΜ φαινόταν να στερείται ηθικού, γεγονός που προδιέγραφε ότι δεν διαφαινόταν ότι θα υπαναχωρούσε από την πρόθεση του να επεκταθεί η ανακωχή ακόμα και με όρους αρνητικούς για αυτό.⁶ Εντούτοις και παρά το γεγονός ότι προσπαθούσαν να εμφανιστούν ως κυρίαρχοι του παιχνιδιού, ο H. Macmillan, υπουργός της Μεγάλης Βρετανίας επί θεμάτων Ανατολικής Μεσογείου προειδοποιούσε τους Βρετανούς υφισταμένους του να αποφύγουν με κάθε θυσία να εξωθήσουν το ΕΑΜ να εγκαταλείψει το τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Ο ίδιος ο αρχιστράτηγος των Βρετανών Scobie είχε καταστήσει τον Γ. Παπανδρέου υπεύθυνο για το ναυάγιο μιας πιθανής συμφωνίας εξαιτίας υπερβολών στη διαπραγματευτική γραμμή των Βρετανών.⁷

Τον κίνδυνο είχαν διαπιστώσει οι ίδιοι οι Βρετανοί όταν επιχείρησαν να διασπάσουν τις γραμμές του ΕΛΑΣ στις Θερμοπύλες, το σημείο που είχε οριοθετηθεί ως γραμμή εκατέρωθεν ανάπτυξης Βρετανών και ΕΛΑΣ μετά τη συμφωνία της ανακωχής. Όταν οι Βρετανοί κινήθηκαν για να ανοίξουν δρόμο προς την Λαμία, ο ΕΛΑΣ, τους απέκρουσε με ευκολία και τους υποχρέωσε να εγκαταλείψουν την προσπάθεια.⁸

Για αυτό το Φορβίν Όφρις συνέστησε στον Leeper να αποφύγει την προβολή υπερβολικών απαιτήσεων ώστε να αποφευχθεί ενδεχόμενο ναυάγιο στις διαπραγματεύσεις. Μετά από προτροπή και του στρατηγού Alexander και με τη σύμφωνη γνώμη του ίδιου του Τσώρτσιλ, οι Βρετανοί εξέταζαν ως κίνηση καλής θέλησης να προσφέρουν μια γενική αμνηστία στο ΕΑΜ. ⁹ Έκτοτε ο Leeper πίεζε τον τότε πρωθυπουργό Πλαστήρα να προβεί σε σαφή προγραμματική διακοίνωση με ρητή αναφορά στο ενδεχόμενο παροχής αμνηστίας.¹⁰ Όταν το κείμενο αυτής υποβλήθηκε προς έγκριση, οι Βρετανοί επενέβησαν άμεσα, ζήτησαν αναδιαμόρφωση του ώστε να αφεθούν τα περιθώρια για περαιτέρω υποχωρήσεις, ειδικά στο θέμα της αμνηστίας, ιδίως αν το ΕΑΜ εκδήλωνε προθέσεις να αποσυρθεί από τις διαπραγματεύσεις. Ακόμα και για το θέμα της οριοθέτησης των στρατευμάτων των δύο πλευρών ο Macmillan ενημέρωνε το Τσώρτσιλ ότι δεν έπρεπε να εκδηλωθεί αταλάντευτη επιμονή των Βρετανών και να εξασφαλιστεί απλώς ότι τα στρατεύματα του ΕΛΑΣ θα αποχωρούσαν από τη Βοιωτία.

Ακόμα πιο έκδηλο των πραγματικών βρετανικών προθέσεων ήταν το γεγονός ότι οι Βρετανοί δεν επιδίωξαν ούτε να επιλύσουν με τη συμφωνία ανακωχής το πρόβλημα των ομήρων που είχε συλλάβει ο ΕΛΑΣ, παρά τις έντονες αντιδράσεις της κυβέρνησης και του αστικού πολιτικού κόσμου. Ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, που εκτελούσε χρέη αντιβασιλέα, δεν έκρυβε την απογοήτευση του για τη βρετανική αδιαφορία ως προς την

οριστική διευθέτηση του ζητήματος, κατηγορώντας τον ίδιο το βρετανό αρχιστράτηγο R. Scobie.¹¹ Οι Βρετανοί που φοβούνταν τις αντιδράσεις των διαπραγματευτών του ΕΑΜ, για να διασκεδάσουν τις εντυπώσεις, πρότειναν στο Δαμασκηνό να οργανώσει μια νέα σύσκεψη για το θέμα ώστε να επιδιωχθεί συμφωνία.¹²

Αυτό μεταξύ άλλων που στάθμιζαν οι Βρετανοί ήταν και οι έντονες αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας αλλά και των ίδιων των Βρετανών έναντι της πολιτικής τους στην Ελλάδα, αντιδράσεις που είχαν εκδηλωθεί και στο ίδιο το βρετανικό κοινοβούλιο. Αλλά και στην Αμερική οι αντιδράσεις στη βρετανική πολιτική ήταν έντονες. Είναι ενδεικτικό ότι ο βρετανός πρωθυπουργός υποχρεώθηκε να διαμαρτυρηθεί στον αμερικανό πρόεδρο με τηλεγράφημα την 26 Δεκεμβρίου 1944 για την δυσαρέσκεια του από την στάση της Αμερικανικής κυβέρνησης, η οποία δεν στήριξε ανοιχτά τους Βρετανούς, αλλά και από τα επικριτικά σχόλια του αμερικανικού Τύπου, ενώ συνέχισε να επιζητά την στήριξη των Η.Π.Α. δηλώνοντας ξανά το ανιδιοτελές ενδιαφέρον της Βρετανίας για την Ελλάδα.

Οι Αμερικανοί είχαν ενοχληθεί ιδιαίτερα από το τηλεγράφημα της 4ης Δεκεμβρίου του Αμερικανού αντιπρόσωπου Kirk, στο Συμβουλευτικό Σώμα για την Ιταλία προς τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών, που καταγράφεται οι κατευθύνσεις Churchill προς τον Scobie: «ότι [...] δεν πρέπει να διστάσει, να δράσει σαν να ήταν σε κατακτημένη πόλη, όπου μία τοπική ανταρσία είναι σε εξέλιξη και συνέστησε ότι πρέπει, με τις δυνάμεις που έχει υπό τις διαταγές του, να δώσει ένα μάθημα στις ομάδες του ΕΛΑΣ [...], το οποίο θα αποτρέψει τους άλλους να φερθούν με όμοιο τρόπο.»¹³

Βεβαίως οι βρετανικές αυτές βαθύτερες επιδιώξεις δεν αναιρούσαν το γεγονός ότι η προπαγάνδα και η παραπλάνηση του αντιπάλου είχαν καθοριστικό ρόλο στις όλες διαπραγματεύσεις. Τόσο η συμβολή του ΕΑΜ στην επίτευξη της συμφωνίας εκχειρίσας όσο και τα βαθύτερα βρετανικά κίνητρα αποσιωπήθηκαν ώστε να καλλιεργηθεί η εικόνα της «ανταρσίας» από την πλευρά του ΕΑΜ όσο και η εντύπωση ενός πλήρως ηττημένου αντιπάλου που εκλιπαρούσε τους Βρετανούς. Αποδέκτης της φιλολογίας αυτής ήταν και στο εσωτερικό του ΕΑΜ οι δυνάμεις εκείνες που ήταν δυσανεσθημένες με τις επιλογές της ηγεσίας του μετώπου σε σχέση με την εμπλοκή στα Δεκεμβριανά και κυρίως το ΣΚΕ-ΕΛΔ των Α. Σβώλου και Η. Τσιριμώκου που είχαν έστω και συγκαλυμμένα εκδηλώσει τις αντιρρήσεις τους.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι οι Βρετανοί έκανα τα πάντα να φανεί ότι το ΕΑΜ συνθηκολογούσε πανικόβλητο και η μεγαλοθυμία τους χαρακτήριζε τις εξελίξεις. Επιπλέον, με τη συνδρομή συντηρητικών εφημερίδων προσπαθούσαν να δείξουν ότι το ΕΑΜ είχε προβεί σε απίστευτες βαναυσότητες κατά τη διάρκεια των μαχών. Σε άρθρο στους New York Times, την 23η Ιανουαρίου 1945 υπογραμμίζοταν ότι «οι Αθηναίοι κατηγορούν τους Συμμάχους για την εξέγερση των κομμουνιστών», αναφερόταν η ευγνωμοσύνη για την επέμβαση των Βρετανών στην εμφύλια διένεξη, αλλά και η αγανάκτηση για το γεγονός, ότι ο ΕΛΑΣ κατέστη δυνατό, να επιτεθεί εξαιτίας της βρετανικής ενίσχυσης σε όπλα. Σε άλλο άρθρο που είχε δημοσιευθεί στην ίδια εφημερίδα στις 15 Ιανουαρίου 1945 δινόταν ξανά έμφαση στο ζήτημα των ομήρων όπου καταλογίζονταν στον ΕΛΑΣ εξαφανίσεις 5.000 ατόμων από την ημέρα της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης, ότι οι όμηροι ήταν αρκετές χιλιάδες, ενώ όσοι απέδρασαν ή απελευθερώθηκαν περιέγραφαν για άθλιες συνθήκες, για πεζοπορία υπό αντίξοες συνθήκες και σε άγνωστη κατεύθυνση, ή φιλοξενούνταν συνεντεύξεις βρετανών στρατιωτών που χαρακτήρισαν το ΕΛΑΣ ως συμμορία ενόπλων.»¹⁴

Την ανακωχή ακολουθούν άρθρα, που αναφέρονται στον εντοπισμό 1.300 ενταφιασμένων πτωμάτων σε 20 χώρους ταφής στην Αθήνα, τα οποία η κυβέρνηση καταλογίζει σε εκτελεσθέντες κρατουμένους του ΕΛΑΣ, ενώ την 16η Φεβρουαρίου 1945 αναφέρονται πληροφορίες για τον εντοπισμό άταφων πτωμάτων 1.500 εκτελεσθέντων στο κοιμητήριο της Αγ. Μαρίνας Περιστερίου, τα οποία αποδόθηκαν σε αντίποινα για μη ένταξη στον ΕΛΑΣ), ενώ σε άλλο απολογισμό αναφέρεται ότι η κυβέρνηση εντόπισε 5.300 ενταφιασμένους νεκρούς στην Αττική, οι οποίοι ανασύρθηκαν. Από αυτούς οι 3.300 θεωρήθηκαν εκτελεσθέντες από τον ΕΛΑΣ και οι υπόλοιποι νεκροί από «αδέσποτα» πυρά. Η εφημερίδα ανέφερε με έμφαση ότι οι εκπρόσωποι του Σοσιαλιστικού Κόμματος, της Ένωσης Λαϊκή Δημοκρατία και του Αγροτικού Κόμματος, που διασπάστηκαν από το ΕΑΜ Θεσσαλονίκης αναφέρθηκαν στην «βασιλεία του τρόμου» [“reign of terror”] που ισχυρίστηκαν, ότι επέβαλαν οι κομμουνιστές με απαγωγές και εκτελέσεις. Εφημερίδες πάντως με διαφορετικό προσανατολισμό απέδιδαν την «πτωματολογία» σε απόπειρα δημιουργίας εντυπώσεων. Έμφαση δινόταν στην υπόθεση εκταφής 1.500 πτωμάτων φερόμενων ως εκτελεσθέντων από τον ΕΛΑΣ, όπου ο φωτογράφος του περιοδικού Life D. Kessel δήλωσε, ότι είδε μόνο 17 και υπήρχαν κάποια τα οποία δεν είχαν εκταφεί 15.

Το ΕΑΜ και η Βάρκιζα

Το ΕΑΜ από την πλευρά του ήθελε και το ίδιο τη συμφωνία. Και αυτό πρωτίστως γιατί δεν ήθελε εξαρχής τη σύγκρουση με τους Βρετανούς. Η διοίκηση του ΕΛΑΣ κινούνταν στη λογική να αποπλιστεί ο εχθρός και όχι να προχωρήσει ο ΕΛΑΣ σε κατάληψη επίκαιρων θέσεων μέσα στην Αθήνα και ιδίως στο Κέντρο της που ήταν και το πλέον επιτελικό της σημείο.¹⁶ Αντίθετα, αντί να συγκεντρωθούν δυνάμεις για μια αποφασιστική επίθεση εκεί, ο ΕΛΑΣ στράφηκε εναντίον των δύο άκρων της εχθρικής διάταξης

(Γουδί-Μακρυγιάννη) και άφησε το κέντρο της Αθήνας ανέγγιχτο με τη λογική να αποτρέψει και όχι ο ίδιος να αναλάβει πρωτοβουλία. ¹⁷ Ακριβώς για το λόγο αυτό οι μάχες δόθηκαν με το μειονέκτημα ότι δεν αξιοποιήθηκε από την πλευρά του ΕΛΑΣ η ετοιμοπόλεμη, και με ικανοποιητικά διαθέσιμα μέσα δύναμη πυρός του, αυτή των μονάδων της υπαίθρου, τον επιτελικό ρόλο στη σύγκρουση ανέλαβε ένα σώμα, η Κεντρική Επιτροπή του ΕΛΑΣ, που ανασυστήθηκε λίγο πριν την έναρξη των μαχών, οι επικεφαλής της οποίας (Μάντακας, Χατζημιχάλης, Λαγγουράνης) δεν είχαν καν την κομματική ιδιότητα και την πολιτική επάρκεια να διεξαγάγουν μια τέτοια ιδιόμορφη σύγκρουση,¹⁸ ενώ το εμπειροπόλεμο Γενικό του Επιτελείου του ΕΛΑΣ, έμεινε μακριά από τη Αθήνα,¹⁹ χωρίς επαρκείς δυνάμεις, που περέμεναν ανενεργές εκτός Αττικής, ούτε για να καλύψει τα νώτα των υποχωρούντων δυνάμεων του από την Αθήνα κατά το τέλος των μαχών.²⁰

Αλλά ακόμα και η συγκρότηση της ΚΕ του ΕΛΑΣ, στις 2 Δεκεμβρίου 1944, του σώματος που διεύθυνε τη σύγκρουση, όχι μόνο ήταν καθυστερημένη, αλλά και συνιστούσε ένα μικρό διοικητικό πραξικόπημα στο εσωτερικό του ΕΛΑΣ, αφού ανέλαβε τη διεύθυνση των μαχών με προσωπική διαταγή του Σιάντου.²¹ Μάλιστα, για να μην υπάρξει καμία εμπλοκή στην ανάθεση αυτή σταματήσει να συνεδριάζει το ΠΓ του ΚΚΕ, όπου θα μπορούσαν να εγερθούν αντιρρήσεις.²² Να σημειωθεί ότι ο επικεφαλής του Γ.Σ του ΕΛΑΣ, η ύπαρξη του οποίου δεν ελήφθη καν υπόψη, Στ. Σαράφης θα ήταν η ιδανική λύση να ηγηθεί του επιτελείου του ΕΛΑΣ γιατί είχε πολύ καλή εικόνα για τις συνθήκες της μάχης στο τρίγωνο του Μακρυγιάννη, αφού ηγήθηκε στο ίδιο σημείο του κινήματος του Μαρτίου του 1935.²³ Αντιθέτως, το ΓΣ του ΕΛΑΣ είχε διαταχθεί από την ΚΕ του ΕΛΑΣ με την υπ. αριθμ.

76-6/12/44 Διαταγή να παραμείνει επιχειρησιακά ως στρατηγείο εκτός των ορίων της γραμμής Χαλκίδα-Θήβα-Δόμβραινα.²⁴

Πολιτικά, η μάχη δόθηκε υπό την αιγίδα μιας στρατηγικής τμήματος του ΠΓ του ΚΚΕ (Σιάντος-Ιωαννίδης) που επιδίωξε πάσει θυσία να διατηρηθεί η σύγκρουση εντός των ορίων μιας ένοπλης διαμαρτυρίας και να τιθασεύσει τους «ακραίους» που, παρόλη την απομάκρυνση του Βελουχιώτη από την Αθήνα,²⁵ απειλούσαν να υποκαταστήσουν την επίσημη πολιτική της ηγεσίας, προσδίδοντας μια ανεξέλεγκτη ένταση στις συγκρούσεις.²⁶

Να σημειωθεί ότι και ο επίσημος στόχος των όλων επιχειρήσεων του ΕΛΑΣ δεν υπερέβαινε το έργο του αφοπλισμού των Ταγμάτων Ασφαλείας, των δωσίλογων και της αντίδρασης για «να υπεράσπιση τη ζωή του έθνους».²⁷ Το μόνο, στην πραγματικότητα, που είχε να στηριχθεί, όταν οι μάχες προσέλαβαν τον χαρακτήρα ανοικτής σύγκρουσης με τους Βρετανούς, ήταν ο ηρωισμός, το πάθος και η αυτενέργεια των μαχητών του και η εμπειρία ορισμένων μόνο τμημάτων του που κλήθηκαν από την ύπαιθρο να βοηθήσουν.²⁸

Είναι ενδεικτικό ότι ακόμα και όταν διαλύθηκαν οι θεωρούμενες ως αυταπάτες της ηγεσίας του ΚΚΕ ότι θα μπορούσε να αποφύγει τη σύγκρουση με τους Βρετανούς, ο ΓΓ του κόμματος Γ. Σιάντος δεν εγκατέλειψε ποτέ την πολιτική παρέλκυσης της σύγκρουσης,²⁹ αναζητώντας δρόμους «έντιμης απεμπλοκής».³⁰ Εξαιτίας αυτής της απροθυμίας της ηγεσίας του ΚΚΕ να διευκρινιστεί εγκαίρως η στάση του ΕΛΑΣ έναντι των Βρετανών, όταν αυτοί ενεπλάκησαν στη μάχη, αυτός υποσκελίστηκε και σε επίπεδο αριθμητικής δύναμης.³¹ Γιατί ο ΕΛΑΣ είχε υπολογίσει τις αντίπαλες δυνάμεις σε 15.000 Έλληνες (2.500 της ταξιαρχίας Ρίμινι, 1500 ταγματασφαλίτες με όπλα στο Γουδί, 2700 Χωροφύλακες ανεπτυγμένους στο Κέντρο της Αθήνας και 3.500 στα περίχωρα της, όσο και 1500 αστυνομικούς αλλά και 30 τάγματα εθνοφυλακής που σταδιακά συγκροτήθηκαν με 4000 άντρες) και για αυτό ο ΕΛΑΣ έριξε στη μάχη αρχικά τους 2.500 ένοπλους ελασίτες της Ιης ταξιαρχίας (1 και 2 Σύνταγμα), 3700 της 2ης Ταξιαρχίας (3ο και 4ο Σύνταγμα), 5ο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Περιχώρων και 6ο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Πειραιά (σύνολο 6350 άντρες). Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των μαχών η δύναμη αυτή ενισχύθηκε από την ΙΙ Μεραρχία με δύο Συντάγματα (το δεύτερο αφοπλίστηκε από βρετανική ενέδρα στο Χαλάνδρι) με δύναμη 2500 ανδρών, τη ΧΙΙΙ μεραρχία με δύναμη 2000 και η VIII ταξιαρχία (3 Συντάγματα) με 2500 άντρες και δύο ανεξάρτητα Συντάγματα με άλλους 2000. Ένα σύνολο 15.350 ανδρών που ισοσκέλιζε τις ελληνικές δυνάμεις.

Στην ουσία μόνο στις 5 Δεκεμβρίου 1944 καθορίστηκε από τον ΕΛΑΣ ένα πιο συγκεκριμένο σχέδιο δράσης (Α.Π 44, 5/12/44), όπου το Α΄ Σώμα ανελάμβανε τις εκκαθαρίσεις μέσα σε Αθήνα-Πειραιά, ενώ η ΙΙ Μεραρχία επιφορτίστηκε να εξουδετερώσει τον εχθρό στο Γουδί-Σχολή Χωροφυλακής. Είναι όμως χαρακτηριστικό της ανεπαρκούς προετοιμασίας και τις, εκ των ενόντων, επιτελικής λειτουργίας του ΕΛΑΣ ότι όταν η ΧΙΙΙ Μεραρχία που εκλήθη από τη Λαμία για να ενισχύσει το Α΄ Σώμα Στρατού και την ΙΙ Μεραρχία, εγκαταστάθηκε στη Χασιά, στις 8 Δεκεμβρίου 1944, έμεινε εκεί άπρακτη μέχρι στις 15 Δεκεμβρίου, χωρίς καν να έχει οριστεί ζώνη ενεργείας της Μεραρχίας, με αποτέλεσμα να καταπονείται επί δεκαήμερου η δύναμη των ανδρών της, μετακινούμενη σε καθημερινή βάση σε διάφορα σημεία του μετώπου χωρίς σχέδιο. Αλλά και όταν η ΚΕ του ΕΛΑΣ στις 15 Δεκεμβρίου της έδωσε ένα πραγματικό σχέδιο ενεργειών και έγιναν πιο συγκεκριμένες οι αποστολές της, εξακολούθησε η ευκαιριακή μετακίνηση των δυνάμεων της για να καλύπτει τα όποια κενά στα μέτωπα. Έτσι, όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα έφτασε μέχρι του σημείου να καλύπτει

μια τεράστια ακτίνα δράσης που αφορούσε από τον Πειραιά, την Ελευσίνα και το Μεγάλο Πεύκο (όπου που επιφορτίστηκε και με την απόκρουση των αποβάσεων των βρετανικών στρατευμάτων σε όλη την ακτή της Αττικής) μέχρι την παροχή εφεδρειών στο κέντρο της Αθήνας.³² Στο τέλος η ίδια η διοίκηση της Μεραρχίας, στις 3 Ιανουαρίου 1945, διαπίστωνε ότι μετά από 26 μέρες μαχών που περιελάμβαναν ακόμα και την κατασκευή οχυρωματικών έργων, οδοφραγμάτων, ναρκοθετήσεων κλπ, δεν της δόθηκε καν ο χρόνος για να συμπληρωθεί η οργάνωση της Μεραρχίας, όπως θα έπρεπε, ότι εξαντλήθηκαν οι δυνάμεις στο τεράστιο μέτωπο που κάλυπτε και ότι τα τμήματα της, συνεχώς μαχόμενα, κινδύνευαν να κυκλωθούν, εξαντλημένα και χωρίς εφεδρείες, την ίδια στιγμή που κανείς δεν αναπλήρωνε τις απώλειες που έφτασαν στο 35-40% της δύναμης της.³³

Στη βάση αυτή και δεδομένης της έλλειψης εμπιστοσύνης στις προοπτικές ενός πολέμου χωρίς στόχους πέραν τις απόκρουσης της βρετανικής επίθεσης, δεν ήταν προϊόν απλής ηττοπάθειας η εμφάνιση του στρατιωτικού ηγέτη του ΕΛΑΣ Μ. Μάντακα στα οδοφράγματα που ήλεγχαν οι Βρετανοί σε μια ανάπαυλα των μαχών, στις 3 Ιανουαρίου 1945, με προτάσεις να εξασφαλιστεί μια συμφωνία κατάπαυσης του πυρός. Ήταν απόρροια της πρόθεσης να παραχθεί μια διέξοδος στη σύγκρουση που πλέον οδηγούσε στην πλήρη καταστροφή των δυνάμεων του ΕΛΑΣ που κλήθηκαν να δώσουν τη μάχη της Αθήνας. Κυρίως, όμως, ήταν αποτέλεσμα της πρόθεσης να αποφευχθεί μια ρήξη του ΕΑΜ με τις κοινωνικές δυνάμεις που εξέφραζε, οι οποίες υφίσταντο την επενέργεια της πείνας λόγω του βρετανικού αποκλεισμού στις περιοχές που κανονικά η UNRRA θα διένειμε τη βοήθεια αλλά και λόγω της δυσaráσκειας τους λόγω της παράτασης των μαχών χωρίς σαφείς προσανατολισμούς. Σε τελευταία ανάλυση ποτέ το ΚΚΕ δεν είχε μιλήσει για κατάληψη της εξουσίας.

Για αυτό ήταν και περισσότερο από ειλικρινής η επιδίωξη του ΕΛΑΣ να σταματήσουν οι εχθροπραξίες όπως εκδηλώθηκε στις 10 Ιανουαρίου 1945 όταν ο Γ. Ζεύγος, μέλος του ΠΓ του ΚΚΕ και ο Μ. Παρτσαλίδης, γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ, συνοδευόμενους από τους επιτελικούς αξιωματικούς του ΕΛΑΣ Μακρίδη και Αθηνέλλη, έφτασαν στο στρατηγείο του Scobie στην Αθήνα και ζήτησαν να υπογράψουν μια συμφωνία μόνιμης εκχειρίδας στη βάση των βρετανικών προτάσεων της 12ης Δεκεμβρίου 1944 που επέβαλε να αποσυρθούν όλα τα στρατεύματα του ΕΛΑΣ από την Αττική.³⁴

Να σημειωθεί ότι δεν έλειπαν και οι επί του αντιθέτου προτάσεις. Οι Κ. Καραγιώργης, διευθυντής του Ριζοσπάστη και ο Γ. Ζεύγος πρότειναν να μην σπεύσει ο ΕΛΑΣ να σταματήσει πλήρως τις ενέργειες του.³⁵ Στρατιωτικοί ηγέτες όπως ο Θ. Μακρίδης είχαν ενημερώσει την ΚΕ του ΕΛΑΣ ότι υπήρχαν βάσιμες εκτιμήσεις ότι αν οι συγκρούσεις επεκτεινόταν εκτός Αττικής ο ΕΛΑΣ θα είχε το πλεονέκτημα.³⁶

1 Έκθεση Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, Αθήνα 1986, σ. 66.

2 FO 371/48244, R 111/4/19, Leeper to FO, 1 Ιανουαρίου 1945.

- 3 P. Papastratis, British Foreign Policy towards Greece during the Second World War 1941-1944, Cambridge 1984, σ. 212 κε.
- 4 FO 371/48244. R 226/4/19, Συζητήσεις στην Αθήνα, 25-28 Δεκεμβρίου 1944
- 5 FO 371/48246, R 736/4/19, 1 Ιανουαρίου 1945.
- 6 FO 371/48245, R 401/4/19, Rapp to Leeper, 4 Ιανουαρίου 1945.
- 7 H. Macmillan, The Blas of War, London 1967, σ. 618.
- 8 Σ. Σαράφης, Ο ΕΛΑΣ, Αθήνα σ. 554.
- 9 FO 371/48245, R 665/4/19, Churchill to Alexander, 18 Ιανουαρίου 1945.
- 10 FO 371/48246, R 714/G, Leeper to FO, 9 Ιανουαρίου 1945.
- 11 Ο Γ. Ιατρίδης υποστηρίζει ότι ο Scobie παρερμήνευσε τις εντολές του Foreign Office. Γ. Ιατρίδης, Εξέγερση στην Αθήνα Αθήνα 1973, σ. 233.
- 12 R. Leeper, When Greek Meets Greek, London 1950, σ. 143.
- 13 Δ. Κουτσούρης, «Η καταγραφή της κρίσης του Δεκεμβρίου 1944 σύμφωνα με τα αμερικανικά αρχεία και τον τύπο της περιόδου», Ανάλεκτα Κοινωνικής Ιστορίας, τευχ. 2, Αθήνα 2015, σ. 44-37.
- 14 New York Times, 15 Ιανουαρίου 1945
- 15 Για το θέμα, βλ, Μ. Σπηλιωτοπούλου, Η «πτωματολογία», (επιμ. Μ. Λυμπεράτος-Π. Παπαστράτης) Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, Αθήνα 2014.
- 16 Υπήρξαν έντονες διαμαρτυρίες από τμήματα του ΕΛΑΣ ότι αυτός πολεμούσε με την ψυχολογία του αυτοπροστατευόμενου χωρίς πραγματικά επιθετικούς προσανατολισμούς, Αρχείο ΚΚΕ, Έκθεση Μακρίδη, Ξιφ, 16 Αυγούστου 1946, κουτί 570, φ. 28/38/19, ΑΣΚΙ.
- 17 Ο Σ. Γρηγοριάδης αποδίδει με σαφήνεια σε πολιτικά αίτια τις ελλείψεις αυτές των επιτελικών σχεδίων, αφού τόσο ο Μάντακας, όσο και Χατζημιχάλης και ο Λαγγουράνης είχαν την στρατιωτική επάρκεια να αντιληφθούν τους λανθασμένους σχεδιασμούς. Σ. Γρηγοριάδης, Δεκέμβρης-Εμφύλιος 1944-1949, Αθήνα 1984, σ. 139.
- 18 Αρχείο ΚΚΕ, Έκθεση Τζήμα, Απαντήσεις σε ερωτήματα, κουτί 570, ΑΣΚΙ.
- 19 Οι προτάσεις που υπέβαλε συστηματικά απορρίπτονταν από την ΚΕ του ΕΛΑΣ, Αρχείο ΚΚΕ, Έκθεση Μακρίδη, Ξιφ, 16 Αυγούστου 1946, κουτί 570, φ. 28/38/19, ΑΣΚΙ.
- 20 Το Γ.Σ του ΕΛΑΣ ζήτησε άδεια ακόμα και μετά την υπογραφή της ανακωχής να συνεχίσει τη σύγκρουση εκτός Αττικής ο Σιάντος, όμως, απέρριψε κάθε συζήτηση, Αρχείο ΚΚΕ, Ραδιοτηλεγράφημα Σιάντου προς Οργανώσεις, κουτί 145, φ7/32/289, 7 Ιανουαρίου 1944, ΑΣΚΙ.

- 21 Στην επιλογή αυτή αντέδρασαν όλα σχεδόν τα μέλη του ΠΓ του ΚΚΕ, αλλά ο Γ. Ιωαννίδης δεν προώθησε το αίτημα να συγκληθεί το ΠΓ του κόμματος, Γ. Ιωαννίδης, Αναμνήσεις, Αθήνα 1979, σ. 347-360
- 22 Φ. Μπαρτζιώτας, Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1944, Αθήνα 1977, σ. 347.
- 23 Βεβαίως διατυπώθηκε από τον πρώην γραμματέα του ΕΑΜ Δ. Χατζή και η άποψη ότι ευθύνη είχε και το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ επειδή αδικαιολόγητα καθυστέρησε να μετακινήσει τη δύναμη της XIII Μεραρχίας στην Αττική εντολή που είχε δώσει η ΚΕ του ΕΛΑΣ, Θ. Χατζής, Η Νικηφόρα Επανάσταση που Χάθηκε, τομ. Δ, Αθήνα 1983, σ. 218.
- 24 Θ. Χατζής, οπ. σ. 241.
- 25 Για την απομόνωση του Βελουχιώτη κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών και την απομάκρυνση του από την Αθήνα στην Ήπειρο εναντίον του Ζέρβα, βλ. Μ. Λυμπεράτος, Στα Πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου, Αθήνα 2006, σ. 90-93.
- 26 Ο Ν. Γρηγοριάδης, στρατηγός και πρόεδρος του εαμικού κόμματος των Αριστερών Φιλελευθέρων το αποδίδει στην επιδίωξη του Σιάντου να πληροφορηθούν από πρώτο χέρι οι Αμερικανοί ότι το ΚΚΕ δεν σχεδίαζε επανάσταση. Φ. Γρηγοριάδης, Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου, τομ. Ι, Αθήνα 1979, σ. 105.
- 27 ΕΛΑΣ, Α΄ Σώμα Στρατού, Διοίκηση, Ημερήσια Διαταγή της 6ης Δεκεμβρίου 1944, Σπ. Α. Κωτσάκης, Δεκέμβρης του 1944 στην Αθήνα, Αθήνα 1986, σ. 97.
- 28 Το παραδέχθηκε και ο ίδιος ο Σιάντος στην Έκθεση του για τα Δεκεμβριανά στην 11 Ολομέλεια του ΚΚΕ, τον Απρίλιο του 1945, στο Επίσημα κείμενα του ΚΚΕ, τομ. Ε, 1940-1945, Αθήνα 1981, σ. 423.
- 29 Στις 14 Δεκεμβρίου 1944 και ενώ οι Βρετανοί επέκτειναν τις επιθέσεις τους ο Σιάντος πρότεινε τον τερματισμό των μαχών και οι Βρετανοί του έθεσαν όρους που ήταν αδύνατο να αποδεχθεί, Αρχείο Αιγιαλίδη, Aide Memoire, 14 Δεκεμβρίου 1944, ΕΛΙΑ.
- 30 Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 109, φ4/1/1, Αποφάσεις του ΠΓ του ΚΚΕ, 11 Δεκεμβρίου 1944 ΑΣΚΙ.
- 31 Αρχείο ΚΚΕ, ραδιοηλεγράφημα ΠΓ προς Βαβούδη, Σόφια, κουτί 145, φ 7/32/226, 19 Δεκεμβρίου 1944, ΑΣΚΙ.
- 32 Ν. Γρηγοριάδης, οπ. σ. 117.
- 33 ΕΛΑΣ XIII Μεραρχία, Έκθεσις επί της εξελίξεως της Στρατιωτικής καταστάσεως, 3 Ιανουαρίου 1945, στο Κωτσάκης, οπ. σ, 279-280
- 34 Μ. Βαφειάδης, Απομνημονεύματα Αθήνα 1985, τομ. 3, σ. 60-62 και Γ. Ιωαννίδης, Αναμνήσεις.....σ. 366.
- 35 Αρχείο ΚΚΕ, Έκθεση Τζήμα, 31 Δεκεμβρίου 1950, κουτί 570, ΑΣΚΙ.
- 36 Αρχείο ΚΚΕ, Έκθεση Θ. Μακρίδη, Ξιφ, 16 Αυγούστου 1946, κουτί 570, φ 28/38/19, ΑΣΚΙ.